

*Шевченко Т. В.,**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри української мови**Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

ПАРЦЕЛЯЦІЯ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ЯК ВИЯВ АВТОРИЗАЦІЇ

Анотація. Статтю присвячено проблемі парцеляції як вияву авторизації в художньому дискурсі, зокрема в поетичному мовленні Ірини Жиленко. Особливу увагу звернено на ті засоби увиразнення художнього мовлення, які стали своєрідними маркерами авторського стилю, розглянуто найпродуктивніші типи експресивних варіацій простого та складного речення. Проаналізовано основні погляди на проблему парцеляції в сучасній лінгвістичній науці і розглянуто теоретичні аспекти явища парцеляції як синтаксичного прийому організації тексту.

Проаналізовано найуживаніші приклади розчленованих синтаксичних конструкцій, описано структурно-граматичні та логіко-семантичні особливості речень, наділених експресивним потенціалом. Окреслено особливості ідіостилу письменниці. Підтверджено, що парцелювання синтаксем є яскравою ознакою індивідуально-авторського стилю авторки, яка дає змогу сконцентрувати потужну емоційність у пластичному словесному образі. Синтаксична манера письменниці розкриває нові виражальні можливості мови її художніх текстів, а синтаксична мікросистема ліричних творів Ірини Жиленко відрізняється підкресленою естетичністю висловлення. Другорядні члени, що відійшли від основної структури, є ознакою творчої манери авторки, причому найактивніше виокремлюються обставини, що порушує загальномовну тенденцію.

Зафіксовано, що Ірина Жиленко віддає перевагу відчленуванню обставин, на другому місці за кількісними показниками знаходяться виокремлені означення, на третьому – додатки. Проаналізовано парцеляцію у простих і складних реченнях. Досить продуктивно письменниця модифікує просте речення. Доведено, що письменниця віддає перевагу парцелюванню складносурядних та безсполучникових речень, в яких додатковий оцінний семантичний компонент зазвичай відсутній або прихований. Описано структурні та функційні особливості різних типів експресивних варіацій речень у творах письменниці, окреслено маркери індивідуального стилю поетеси. За допомогою парцеляції посилюється зміст приєднуваного компонента, чим досягається потужніший зображально-виражальний ефект й експресивність мовлення.

Ключові слова: суб'єктивна модальність, експресивні засоби, інтонація, парцеляція, просте односкладне речення, просте двоскладне речення, синтаксична синонімія, складне речення.

Постановка проблеми. Естетична реальність, що реалізується у віршованому тексті, привертає увагу лінгвістів, перш за все, своєрідною асоціативністю, семантичною насиченістю, яка досягається переведенням позамовної ситуації в модус мовного існування. Поезія здатна якнайкраще передати всі тонкощі найглибших порухів людської душі, багатство та своєрід-

ність мови. С.Я. Єрмоленко пропонує розглядати поняття «поетична мова» не лише як формальну, віршову організацію мови, а як певні семантичні процеси, серед яких одним із провідних постає актуалізація синтаксичних структур для створення колоритів індивідуального та жанрово-стильового різновидів мови [1, с. 323]. У поетичному творі, на відміну від прозового, створюється своєрідний додатковий вимір. На цю особливість звертає увагу М.І. Шапір, стверджуючи, що проза має три координати, які створюються мовленнєвою довжиною тексту, мовною ієрархією його рівнів та семантичною спрямованістю останнього. У поезії ж до них додається четверта координата – віршова, яка, на думку дослідника, «поряд з квазі-простором структурує квазі-час, мірою якого стають одиниці поетичного ритму» [2, с. 664–668].

Образне слово в поезії вкладається безпосередньо в уста ліричного героя, а отже, емоції та настрої автора можуть передаватися без додаткових коментарів, описів, як це зазвичай робиться в прозових творах, різними словесними формулами. На перше місце виходять інтонація, структура синтаксем та система ритмомелодики речення. Проблема синтаксичної експресії в наукових виданнях розкрита досить широко і багатогранно. Їй присвячували свої розвідки багато лінгвістів (Ю. Ванников [3], М. Вінтонів [4], Р. Вихованець [5], К. Городенська [6], Н. Гуйванюк [7], С. Єрмоленко [8], А. Загнітко [9], С. Марич [10], О. Сковородников [11], В. Федонюк [12] та ін.). Невичерпним джерелом для дослідника експресивного потенціалу художнього мовлення є творчий доробок Ірини Жиленко. Мовна палітра творів поетеси привертає увагу багатьох мовознавців, бо розгалужена система лінгвістичних прийомів, якими послуговується письменниця, безумовно, потребує детального вивчення та опису.

Матеріалом дослідження стали поетичні твори Ірини Жиленко, загалом опрацьовано близько 610 сторінок поетичних текстів, виділено 968 парцелюваних одиниць. Об'єктом дослідження є засоби вираження експресії на синтаксичному рівні в сучасному українському художньому дискурсі, предметом – експресивно забарвлені речення, характерні для синтаксичної мікросистеми творів І. Жиленко.

Метою статті є аналіз специфіки вираження експресії на синтаксичному рівні, опис структурних та функційних особливостей різних типів експресивних варіацій речень у творах письменниці, окреслення маркерів індивідуального стилю поетеси.

Виклад основного матеріалу. Мова будь-якого поета є емоційною, але рівень емоційності в різних авторів неоднаковий, бо кожен митець слова має свій експресивний тон. Саме експресивні динамічні варіації, як стверджує Є.М. Гал-

кіна-Федорук, і створюють єдиноїлісну літературну композицію [13, с. 81].

Синтаксична манера письменника розкриває нові виразні можливості мови його художніх текстів, зокрема, яскравою ознакою індивідуально-авторського стилю І. Жиленко є парцелювання синтаксем. Аналітичність і неординарність мислення письменниці виявляється у своєрідності текстових структур. Саме парцеляція стала своєрідною ознакою ідіолекту поетеси, така побудова поетичної строфи допомагає передати нові семантичні, стилістичні та функціонально-експресивні відтінки, сприяє розкриттю художніх задумів митця.

Синтаксична манера перших збірок І. Жиленко («Соло на сольфі» 1965 р., «Автопортрет у червоному» 1971 р., «Вікно у сад» 1978 р., «Концерт для скрипки, дощу і цвіркуна» 1981 р., «Дім під каштаном» 1981 р.) є традиційною та суто національною. Її основу становлять загальнонаціональні зразки літературно-кодифікованого конструювання реченнєвих структур. Розчленування синтаксем, побудованих за формулою речення, що набуло актуальності в 60-ті рр. XX століття, відбувається за загальними правилами. Специфічною ознакою парцеляції в українському художньому дискурсі цього періоду є висока активність парцелювання в межах простого речення.

У 2006 р. виходить у світ збірка під назвою «Євангеліє від ластівки», окрім поезій, уміщених у перших виданнях, тут вибрані вірші зі збірок «Ярмарок чудес» (1982 р.), «Останній вуличний шарманщик» (1985 р.), «Вечірка у старій винарні» (1994 р.), «Пори року» (1999 р.) тощо. Перевагу авторка надає окремим типам парцеляції, які стають маркерами ідіостилію письменниці. Форми відтворення дійсності, вибрані поетесою, сприяють кращому розумінню змісту. Вони можуть бути як стислі, так і поширені, що дає змогу показати свою оцінку, ставлення до кожного з полюсів протиставлення.

Засоби, за допомогою яких поетеса намагається передати внутрішній драматизм світовідчуття в ліричних творах, об'єднуються в певну індивідуально-авторську модель. Парцеляція дає змогу сконцентрувати потужну емоційність у пластичному словесному образі.

Передати неповторність і енергію думки допомагає авторці парцелювання підметів (5%) у простому реченні. Відчленується від основної частини здебільшого простий підмет, кількість парцелятивів варіюється від одного до трьох, позиція переважно дублююча. Наприклад: *За вікном – дворик. І дикий газон* [14, с. 124]; *Нехай негасимо тиранять звучанням трагічних кресенд – високе і чисте сопрано. І флейта. І віолончель* [14, с. 112]; *Лишилась по бабусі квочка. Рушник. Горнятко. Поламана прядка* [14, с. 69]. Поезії набувають виразної ритмічності, чіткості, лаконічності. Поетеса не хоче створювати довгі асоціативні ряди, кожен парцелятив орієнтований на певний експресивно-стилістичний ефект. Посилити зовнішню авторську функцію мовної естетики допомагає парцелювання однорідних підметів, що супроводжуються узагальнювальним словом, розміщеним у базовому компоненті. Наприклад: *І ми були там. Я і ти* [14, с. 230]; *Всі спали. Діти. Чоловік* [14, с. 293]. Така структура орієнтована на чітку рівномірність окремих частин стосовно цілого, фраза стає виразно ритмізованою.

Мовноестетична свідомість поетеси відтворює навколишню дійсність у формі неповторних естетично вагомих художніх образів, що реалізуються різноманітними засобами мови. Синтаксична мікросистема ліричних творів І. Жиленко

визначається підкресленою естетичністю висловлення, і напруга переживань, емоційність ліричного героя виливаються в незвичайні модифікації сталих зразків речення з відчленованими присудками (12%), хоча особливою варіативністю такі структури й не відрізняються. Переважно вони реалізуються однією моделлю: один присудок залишається в базовому утворенні, а однорідний до нього елемент відчленується, наприклад: *І вгорі над обома парасолику тримає. Підхихикував* [14, с. 128]. Характерне для мовної тканини ліричних творів І. Жиленко парцелювання другорядних членів речення (14%). Розкриттю глибинної семантики поезії сприяють другорядні члени речення, що можуть відчленовуватися від базового утворення разом із присудком, становлячи окремий змістовий елемент. Наприклад: *Роблю уроки. І такі, й музичні.* [14, с. 87]; *Книги розкриє. В затінку чуда, в світлі надії* [15, с. 48]; *Читаю книги. І дивлюсь у сад. На дні тепла. На дні снізда земного* [14, с. 83].

І. Жиленко віддає перевагу відчленуванню обставин, на другому місці за кількісними показниками знаходяться виокремлені означення, на третьому – додатки. Найактивніше відходять у парцеляції обставини способу дії, міри, місця як у вакантній, так і дублюючій позиціях. Вони набувають додаткового навантаження, надають повідомленню актуалізованого відтінку й вичленовуються в самостійну текстотвірну одиницю. Наприклад: *Тут дають уроки сміху. Безкоштовно* [14, с. 90], *Звучала осінь. Радісно* [14, с. 48] – парцелюються обставини способу дії; *Я тепер вже доросла. І навіть занадто* [14, с. 92] – виокремлюється обставина міри вияву ознаки; *Це Київ – наш. По базар* [14, с. 433] – обставина міри простору відчленована від базового компонента; *А я гостюю у дзвоника. В останньому замку* [14, с. 50], *Всього мені доволі. В сінях. У комірчині* [14, с. 50] – обставини місця зазнають парцеляції. Розчленування синтаксичної конструкції, побудованої за формулою речення, потрібне не тільки для того, щоб уникнути перевантаження речення розділовими знаками, а й щоб наголосити на кожному члені синтаксичного ряду.

Винесені в парцеляції означення й додатки сповнюються високою акцентною, інтонаційною та смисловою концентрацією, наприклад, вакантна позиція (*Вступає дощ...Високий і безмежний* [14, с. 68], *Це вже було колись. Із іншою* [14, с. 207]), дублююча (*З ралом і мечем іде життя. З безцінними дарами* [14, с. 197]). У разі такої побудови речення парцельовані елементи характеризують підвищену інтонаційну та смислову концентрацію, зумовлену чіткою ритмізацією синтаксичної структури.

Вдале поєднання загальнонаціональних зразків літературно кодифікованого конструювання реченнєвих структур із різноманітними модифікаціями окремих зразків речення, які стають можливими завдяки парцелюванню, допомагає поетесі у формуванні відповідної емоційно-естетичної діяльності реципієнта.

Привертає особливу увагу розчленування поліпредикативних структур. Членуючи складносурядні конструкції, поетеса віддає перевагу побудовам з єднальним сполучником *і* та зіставно-протиставними *а, та*. Наприклад: *День пішов. І дім за ним тихо двері причинив* [14, с. 142]; *Трамвай спали в сяючих барлогах. І сніглиць їм прості ведмежі сні...* [14, с. 176]; *Сумує жовтий сад, вологі оситаючи листки. А у моїй кімнаті самотність порядкує залюбки* [14, с. 22]; *Знайомий мій двірник усе до йоти*

докупи зрїб. *А куту здав в ломбард* [14, с. 312]; *Погасло світло у вікні. Та не засав плоніччик болю* [14, с. 225]; *В нових людей нова весна. Та тільки не моя* [14, с. 470].

Безсполучникові складні утворення членуються на окремі компоненти менш продуктивно. Серед складних синтаксичних побудов з однотипними частинами розчленування найбільш характерне для безсполучникових речень із зіставно-протиставними відношеннями. Наприклад: *Ой не вірю добрим людям. Вірю тільки Пісні* [14, с. 182]; *У них ні звуку, ані плоті. Сама душа* [14, с. 444]. Менш продуктивним є парцелювання речень однорідного складу з перелічувальними відношеннями. Наприклад: *Діти є діти. Їх треба глядіти* [14, с. 135]. Найактивніше парцелюються безсполучникові складні побудови з різнотипними частинами, перевага віддається конструкціям із відношеннями причини. Наприклад: *Їх читати не треба. Смертна доза смерті в них* [14, с. 322]; *Не можна спать. Тут стільки дивних змін* [14, с. 105].

Парцелювані складнопідрядні речення І. Жиленко членує на окремі елементи тільки тоді, коли виникає потреба особливо наголосити на смисловій самостійності підрядної частини. Переважно парцелюються утворення розчленованої структури з підрядними причини або мети, наприклад: *Я хочу жити в чужому домі. Бо мій мене вже не прийма* [14, с. 471]; *Я потекла, мов животворний сік, по всіх галузках дерева родоводу. Бо я його надія, і дитя* [14, с. 178]; *Треба знову сіять, сіять, сіять... Щоб на осінь знов усе роздати і піти в оті поля осінні!* [14, с. 52]; *Врзається зморика втомі з межбрів'я – у мозок. Щоб вдосвіта розбудить* [14, с. 67]. Парцелювання складнопідрядних речень нерозчленованої структури в проаналізованих поетичних творах подано поодинокими прикладами.

Серед парцелюваних багатокомпонентних утворень у проаналізованому матеріалі переважають складні речення із сурядним та безсполучниковим зв'язком, наприклад: *Крізь кольорові шиби коридора переливався кольоровий сад. А я під краном мила виноград і реготала – я зовсім дитина* [14, с. 58]; *За вікном багряно чахне осінь. Шум машин і змерзлий крик ворон. І бузкова віхола відносить Вас од мене, Срібний мій Король* [14, с. 26]. Не відрізняються продуктивністю розчленовані побудови з підрядністю та безсполучниковістю, наприклад: *Іду легка. Нема горба, що додом зоветься* [14, с. 48]. Виокремлення певних предикативних частин таких конструкцій допомагає І. Жиленко створювати довгі асоціативні ряди. Семантична єдність цих частин і дає нам підстави стверджувати, що розчленовану конструкцію зразка можна вважати одним синтаксичним утворенням, а парцелювання окремих його компонентів допомагає увиразнити їх зміст, хоча граматична категорія модальності таких синтаксем може бути реалізована повною мірою тільки в комплексі з основним реченням. Між частинами парцелюваного речення зберігаються загальносинтаксичні відношення головного й залежного речень, а також менш загальні синтаксичні відношення, що визначають належність речення до того чи того структурного типу.

Відтворюючи загострене суб'єктивне світобачення, поетеса може варіювати в межах одного ліричного твору художньо виваженими переходами від коротких до довгих речень, парцелюючи з метою актуалізації як окремі члени синтаксичної конструкції, так і цілі семантичні комплекси.

Висновки. Отже, проаналізувавши основні типи парцелюваних утворень у поезіях І. Жиленко, варто зазначити, що досить

продуктивно письменниця модифікує просте речення (31%). Другорядні члени, що відійшли від основної структури, є ознакою творчої манери авторки, причому найактивніше виокремлюються обставини, що порушує загальномовну тенденцію.

У межах складного синтаксичного цілого найпоширенішою є парцеляція складносурядних структур (24%), на другому місці – безсполучникові утворення – 20%. І лише 4% становлять парцелювані побудови, еквівалентні складнопідрядному реченню. Письменниця віддає перевагу парцелюванню складносурядних та безсполучникових речень, в яких додатковий оцінний семантичний компонент зазвичай відсутній або прихований. Парцеляція членів речення в багатокомпонентних структурах становить 21%.

Щоб створити якісно нові форми вербальної інтерпретації дійсності, зображуючи предмети навколишнього світу не шляхом об'єктивно-споглядального опису, а через суб'єктивне сприйняття, поетеса парцелює прості та складні речення. Розчленування конструкції не тільки збільшує інформативну насиченість кожного елемента висловлення, а й структурує текст. Перевага вживання одних синтаксичних конструкцій над іншими стає ознакою авторського стилю письменниці, поетеса вибирає ті форми, які допомагають забезпечити інформаційну насиченість фрази, сприяють створенню потрібних тональностей ліричного мовлення.

Література:

1. Єрмоленко С. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). Київ : Довіра, 1999. 431 с.
2. Шапир М.И. Проблема границы стиха и прозы в свете лингвистического учения Р.О. Якобсона. Роман Якобсон. Тексты, документы, исследования. Москва : Рос. гос. гуманитар. ун-т, 1999. 918 с.
3. Ванников Ю.В. Синтаксические особенности русской речи (явление парцелляции). Москва : Изд-во Ун-та дружбы народов им. П. Лумумбы, 1969. 132 с.
4. Вінтонів М. Функціонально-граматичні та комунікативні вияви парцелюваних та приєднувальних конструкцій. *Лінгвістичні студії*. 2003. Випуск 11. 350 с.
5. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
6. Городенська К. Деривація синтаксичних одиниць. Київ : Наукова думка, 1999. 192 с.
7. Гуйванок Н. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць. Чернівці : Рута, 1999. 336 с.
8. Єрмоленко С.Я. Категорія предикативності. Загальна і власне синтаксична семантика речення. Синтаксис словосполучення і простого речення. Київ : Наук. думка, 1975. С. 5–14.
9. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови. Синтаксис. Донецьк, 2001. 662 с.
10. Марич С.М. Структурні і смислові особливості парцелюваних речень. *Українське мовознавство*. 1988. Випуск 15. С. 75–78.
11. Сковородников А.П. Экспрессивные синтаксические конструкции современного русского языка. Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1981. 256 с.
12. Федонюк В.Є. Парцеляція в сучасній чеській літературній мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2001. 22 с.
13. Галкина-Федорук Е.М. О стиле поэзии Сергея Есенина. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1965. 87 с.
14. Жиленко І. Євангеліє від ластівки: Вибрані твори. Київ : ПУЛЬСАРИ, 2006. 488 с.
15. Жиленко І. Пори року: Вірші та поеми. Київ : Укр. письм., 1999. 135 с.

Shevchenko T. Parceling in artistic discourse as authorization

Summary. The article is devoted to the problem of parceling as a manifestation of authorization in artistic discourse, in particular in the poetic speech of Iryna Zhilenko. Particular attention is paid to those means of expression of artistic speech, which have become a kind of markers of the author's style, considered the most productive types of expressive variations of simple and complex sentences. The main views on the problem of parcelling in modern linguistics are analyzed and the theoretical aspects of the phenomenon of parcelling as a syntactic method of text organization are considered.

The most commonly used examples of dissected syntactic constructions are analyzed, their structural-grammatical and logical-semantic features of sentences endowed with expressive potential are described. Features of the writer's idiosyncrasy are outlined. It is confirmed that the parcelling of syntaxes is a bright sign of the author's individual authorial style, which allows to concentrate powerful emotionality in a plastic verbal image. The syntactic manner of the writer reveals new expressive possibilities of the language of her artistic texts, and the syntactic microsystem of Iryna Zhilen-

ko's lyrical works is marked by the emphasized aestheticity of expression. Minor members who have departed from the main structure are a sign of the author's creative manner, and the circumstances that violate the general tendency are most actively singled out.

It is recorded that Iryna Zhilenko prefers to separate the circumstances, in second place in terms of quantitative indicators are isolated definitions, in third place – appendices. Parcelation in simple and complex sentences is analyzed. The writer modifies a simple sentence quite productively. It is proved that the writer prefers the parcelling of complex and unconnected sentences, in which the additional evaluative semantic component is usually absent or hidden. The structural and functional features of different types of expressive variations of sentences in the works of the writer are described, markers of the poet's individual style are outlined. With the help of parcelling, the content of the attached component is amplified, which achieves a more powerful pictorial and expressive effect and expressiveness of speech.

Key words: subjective modality, expressive means, intonation, parcelling, simple one-syllable sentence, simple two-syllable sentence, syntactic synonymy, complex sentence.